

POPULISMUL ALIMENTAT DE TENDINȚELE AUTORITARE ALE SECOLULUI XXI

POPULISM FUELED BY THE AUTHORITY TRENDS OF THE 21ST CENTURY

*General (r) prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI**
*Drd. Dorin GAL***

Rezumat: *Tendențele autoritare care au ajuns să domine această parte a secolului XXI reprezintă o amenințare la adresa securității. Cu o lume într-o continuă globalizare, liderii populiști se folosesc de aceste tendințe pentru a prelua puterea și a-și extinde prerogativele într-un mod în aparență democratic. Cum populiștii se acceptă doar pe ei drept adevărați reprezentanți ai poporului, capacitatea lor de scindare și diviziune nu trebuie lăsată nesupravegheată. Ideea populistă a unui popor autentic și omogen este o fantezie periculoasă cu repercusiuni extrem de diversificate.*

Cuvinte cheie: *populism, autoritarism, secolul XXI, neo-populism.*

Abstract: *The authoritarian tendencies that have come to dominate this part of the 21st century pose a security threat. With a world in a continuous globalization, populist leaders are using these tendencies to take power and extend their prerogatives in a seemingly democratic way. As the populists accept themselves only as true representatives of the people, their capacity for splitting and division must not be left unattended. The populist idea of an authentic and homogeneous people is a dangerous fantasy with extremely diverse repercussions.*

Keywords: *populism, authoritarianism, 21st century, neo-populism.*

Introducere

Cea mai viabilă amenințare de astăzi asupra democrației nu este, în niciun caz, de la o ideologie coerentă ce neagă în mod repetat valorile sale și le privește drept greșite. În schimb, o amenințare mult mai potentă este capacitatea democrației moderne de a se degrada și de a fi interpretată

* Membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România, Președintele Secției de Științe Militare a Academiei Oamenilor de Știință din România, tfrunzeti@gmail.com.

** Universitatea Națională de Apărare „CAROL I”, doringal07@gmail.com.

greșit, proces ajutat de libertatea absolută de exprimare oferită de platformele sociale.

Cu alte cuvinte, cel mai real pericol vine de la populism, o formă alterată de democrație ai cărei lideri promet să transforme în realitate idealul standardizat încă de pe vremea Greciei Antice: guvernarea poporului. Astfel de actori politici ce pretind să respecte valorile democrației sunt infinit mai periculoși decât o ideologie aflată de cealaltă parte a spectrului politic.

Pentru a oferi o definiție funcțională, populismul poate fi văzut drept ideea că societatea este separată „în două grupuri omogene și antagonice: oamenii puri împotriva elitelor corupte, astfel că există o dorință puternică pentru un lider care să înapoieze vieții politice capacitatea de a exprima acea *volonté générale*, voință generală a poporului¹.

În același timp, pandemia de COVID-19 a dus la o avansare rapidă a regimurilor autoritare, un hibrid rezultat din îmbinarea elementelor democratice cu cele ale unui stat totalitar. Criza globală de sănătate a augmentat tendințe pre-pandemice, precum o abordare din ce în ce mai tehnocrată a conducerii societății în statele occidentale și tendința statelor cu un regim democratic mai șubred de a recurge la coerciție violentă în raport cu proprii lor cetățeni². Pandemia a avut un impact negativ asupra calității democrațiilor din întreaga lume, măsurile restrictive luate în încercarea de a opri valul de infectări contribuind, inevitabil, la preferințele politice ale cetățenilor.

În 2021, regimurile de natură autoritară s-au regăsit în 59 de țări, într-un procentaj de aproximativ 37% din populația globului³. Dacă luăm în considerare și celelalte 34 de state cu regimuri hibride, ce au caracteristici mixte, rezultă că mai puțin de jumătate din cetățenii lumii au început anul 2022 într-un stat caracterizat ca fiind unul democratic.

¹ C. Mudde, “The populist zeitgeist”, în *Government and opposition* 39.4 (2004), p. 543.

² The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2021 : The China challenge*, 2021, p.3, disponibil la https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/eiu-democracy-index-2021.pdf?mkt_tok=NzUzLVJJUS00MzgAAAGChE9xkraa9UJIDMR7-XJp2jmrd_EjJSIX-dvCpB1lMVp32GEIGp1_efSQJuSbpDiJxe-qYwMz4mOj9Ht6jMTWXaghPiJMz_7gY1d2-uGZzANuZkfQ, accesat la 28.02.2022.

³ *Ibidem*, p. 4.

Astfel, combinația dintre ascensiunea populismului pe umerii eșecurilor politico-sociale ale statelor democratice și creșterea în putere a regimurilor autoritare din cauza pandemiei de COVID-19 reprezintă un amestec extrem de periculos pentru viitorul sistemului internațional de securitate.

În această lucrare, voi urmări să descriu și să demonstrez potențialul de risc al celor două elemente și să arăt cum populismul, deși slăbit de nevoia de unitate din timpul pandemiei, continuă să aibă efecte nocive pentru democrația modernă și idealurile acesteia. Ajutat de o aparentă normalizare a existenței regimurilor autoritare, populismul poate evolua într-un curent al cărui pericol va rezulta din obișnuința populației la măsurile și comportamentele abuzive propuse de acesta.

Populismul – provocarea secolului XXI

Realitatea unei societăți ”deschise”, unde ideile și părerile individuale pot deveni cunoscute publicului larg, reprezintă un șoc al secolului XXI de pe urma căruia electoralele încă își revin, în multe părți ale lumii. Acest concept, elaborat pe larg de Karl Popper în legendara sa lucrare *The Open Society and Its Enemies*, este exploatat neverosimil de către adepții populismului. Popper sublinia că „civilizația nu și-a revenit încă de pe urma șocului nașterii sale – tranziția de la (...) societatea închisă, cu venerarea de forțe magice, la societatea deschisă, care eliberează puterile critice ale omului”⁴.

Analiza populismului nu este, cu siguranță, un element nou în politicile de securitate. Totuși, succesul electoral pe care unii dintre reprezentanții acestei ideologii l-au avut în ultimii ani a crescut până la un nivel la care impactul său nu mai poate fi desconsiderat. Populismul este acum văzut atât drept un indicator cât și un element component al crizei generale care afectează actori precum Uniunea Europeană sau Statele Unite ale Americii.

Unii dintre cetățenii care trăiesc în aceste zone resimt ascensiunea drept o consecință firească a globalizării și a integrării internaționale care este considerată drept standardul noului mileniu. Pe de altă parte,

⁴ K. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, Princeton University Press, 2020, disponibil la <https://doi.org/10.1515/9780691212067>, accesat la 28.02.2022.

capacitatea de recunoaștere a contextelor populiste devine imperativ necesară deoarece, în cuvintele lui Jan – Werner Muller, „*este total nepotrivit să spunem că toate apelurile la popor sunt o manifestare a populismului*”⁵. Odată cu evoluția și apariția unor astfel de lideri, mediul de securitate a început să aibă nevoie de capacitatea de a discerne populismul de curente care, la prima vedere, pot fi considerate similare precum nativismul sau naționalismul.

În ciuda caracteristicilor noi aduse societății actuale de către progresul tehnologic, există o metodă facilă de a identifica apariția unor amenințări de natură populistă mai ales că, după cum vom vedea, acestea se regăsesc în număr considerabil în lumea actuală. Francis Fukuyama subliniază cum conducătorii care aparțin populismului vor pretinde a face parte din acesta și își vor justifica acțiunile tocmai prin necesitatea urmării interesului acestuia⁶.

Deși cel de-al 45-lea președinte american este exemplul cel mai recent în panoplia unor astfel de politicieni, el nu este singurul. Un alt nume actual, Recep Tayyip Erdoğan, președintele Turciei, a venit la putere ca luptătorul de stradă din Kasimpaşa, cartierul dur al Istanbulului. Narendra Modi, prim-ministrul Indiei, este un alt exemplu de lider ales democratic ce și-a folosit poziția pentru a extinde prerogativele și puterile funcției sale dincolo de limitele obișnuite.

Vladimir Putin, președintele Rusiei, își găsește și el locul în panoplia unor astfel de actori politici. Deși evoluția sa a fost oarecum diferită, deoarece nu a evoluat dintr-un regim democratic către unul autoritar ci, mai degrabă, dintr-un stat oarecum restrictiv către unul extrem de ferm controlat, efectele populismului lui Putin sunt azi vizibile la nivel regional și global. Contrar altor regimuri, populismul rus nu are drept dușmani elitele interne corupte. Mai degrabă, inamicii sunt în afara statului: occidentul și Statele Unite ale Americii.

După decenii în care economiile naționale au devenit din ce în ce mai interdependente la nivel regional și internațional, consecințele integrării

5 J.W. Muller, *Ce este populismul?*, Editura POLIROM, 2017, p.45.

6 Melissa De Witte, "How the Great Recession Influenced Today's Populist Movements", în *Insights by Stanford Business*, 2019, disponibil la <https://www.gsb.stanford.edu/insights/how-great-recession-influenced-todays-populist-movements>, accesat la 28.02.2022.

și ale globalizării au început să afecteze procesul social global. Chiar și fără a menționa Brexit sau perioada 2016 – 2020 la Casa Albă, exemplele abundă: Tensiuni consecvente pe marile scene ale lumii, tendințe de acțiuni independente din partea statelor și întrebări referitoare la sănătatea „mentală” a unor organizații precum NATO și UE⁷.

În plus, succesul forțelor de această natură în diferite state-membre ale UE a afectat în mod specific și anumite valori pe care Uniunea le consideră esențiale, valori precum combaterea rasismului și a discriminării. Pericolul acestor schimbări se reflectă tocmai în modificarea viziunii generale a publicului asupra legitimității, dar și în oportunitățile politice acordate la nivel general în cadrul unei falii continentale din ce în ce mai vizibile între susținătorii și contestatarii Uniunii Europene⁸.

Atât de relevant a devenit populismul încât, în ciuda modului diferit în care este înțeles de diferiți autori și a neînțelegerilor referitoare la potențialul pentru pericol al acestuia, există analiști care deja propun ideea de „anti-populism” în speranța combaterii efectelor sale la nivel continental. Carlo Ruzza și Rosa Sanchez Salgado propun anti-populismul drept „*un curent de gândire care se opune în mod specific unor aspecte cheie ale viziunii populiste asupra lumii (și care) orientează un set de mobilizări dinamice în contexte specifice precum cele de la nivelul UE*”⁹.

Capacitatea de transcendență a populismului l-a introdus pe acesta ca element integral al structurilor din societatea modernă actuală. Este exact ceea ce Ralf Dahrendorf, unul dintre academicienii de vază ai secolului XX și fost membru al Comisiei Europene, caracteriza acum mai bine de 20 de ani ca fiind o dilemă între globalizare, schimbările societăților și libertate politică: „*Pentru a rămâne competitive într-o economie mondială în*

⁷ ”Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead”, în *The Economist*, 2019, disponibil la <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>, accesat la 28.02.2022.

⁸ C. Ruzza, ”Populism, EU Institutions and Civil Society”, în Antonioli L., Bonatti L., Ruzza C. (eds), *Highs and Lows of European Integration*, 2018, pp. 121-142, disponibil la https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-93626-0_8, accesat la 01.03.2022.

⁹ C. Ruzza, Rosa Sanchez Salgado, „The populist turn in EU politics and the intermediary role of civil society organizations”, în *European Politics and Society*, 2020, disponibil la <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23745118.2020.1801180>, accesat la 01.03.2022.

creștere, (țările OCDE) sunt forțate să adopte măsuri care ar putea să cauzeze daune ireperabile coeziunii respectivelor societăți civile. Dacă sunt nepregătite să adopte aceste măsuri, ele trebuie să recurgă la restrângerea libertăților civile și a participării politice, purtând toate semnele unui nou autoritarism (...). Sarcina pentru prima lume în următorul deceniu este să se mențină în cercul dintre creștere, coeziunea socială și libertatea politică”¹⁰.

Autoritarismul – Tendința secolului XXI

În majoritatea părților lumii, încrederea în procesul de evoluție al democrației este în continuă scădere. De altfel, ea merge mână în mână cu deteriorarea libertăților civile și a drepturilor omului. Mai mult, unul dintre aspectele care cad, din ce în ce mai des, primele sub influența liderilor autoritari, libertatea presei, este sub asediu¹¹.

Pe câtă vreme loviturile de stat sunt descrise drept o tactică a dictatorilor, ele au apărut constant și în democrații. Din 1990 și până în prezent, democrațiile au dispărut, în mare parte, din interior, prin intermediul celor aleși de cetățeni: Venezuela, Georgia, Ungaria, Turcia, India, Polonia, sunt doar câteva dintre exemplele grăitoare.

Chiar și în Statele Unite, percepția generală este că democrația nu mai este la fel de puternică, evenimentele ultimilor ani erodând unele aspecte fundamentale. O analiză extrem de detaliată a cercetătorilor Steven Levitsky și Daniel Ziblatt de la Harvard arată cum autocrații din diverse părți ale lumii folosesc strategii extraordinar de similare în procesul de subminare a instituțiilor democratice din statul lor¹².

Multe democrații au experimentat sau experimentează această trecere către granița autoritarismului. Deși multe încercări ale autorităților de a submina anumite fundamente ale sistemului sunt „legale”, în sensul în

¹⁰ R. Dahrendorf, "Economic Opportunity, Civil Society and Political Liberty", în *UNRISD Discussion Paper 58*, 1995, p.4, disponibil la [https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9-\(httpAuxPages\)/AF2130DF646281DD80256B67005B66F9/\\$file/DP58.pdf](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9-(httpAuxPages)/AF2130DF646281DD80256B67005B66F9/$file/DP58.pdf), accesat la 01.03.2022.

¹¹ Reporters Without Borders, *The World Press Freedom Index 2021*, 2021, disponibil la <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index>, accesat la 01.03.2022.

¹² S. Levitsky, D. Ziblatt, *How Democracies Die*, Crown Publishing New York, 2018.

care sunt aprobate de legislatura statului sau de curțile de judecată, precedentul creat este unul foarte periculos.

Într-un stat condus sau influențat de populiști, ele pot chiar fi prezentate drept încercări de îmbunătățire a democrației. Obținerea unei ramuri juridice mai eficiente, lupta împotriva corupției, sau îmbunătățirea procesului electoral¹³. Ziarele continuă să publice, dar sunt deseori agresate într-o auto-cenzură defensivă. Cetățenii au libertatea de a critica autoritățile, dar se confruntă deseori cu probleme legale sau financiare greu de rezolvat. Mulți continuă să creadă că trăiesc într-o democrație în adevăratul sens al cuvântului.

Populiștii sunt maeștrii ai acestei deghizări politice. Ajutați de o ascensiune a autoritarismului, reprezentanții săi pot deveni riscuri la adresa mediului de securitate. Devine astfel esențială capacitatea de a recunoaște anumiți indicatori tipizați care să arate erodarea democrației respective, pentru a se putea construi răspunsuri pe măsură. Ca de fiecare dată, un proces eficace de *early warning* rămâne cel mai bun instrument pentru măsuri luate la timp. Democrațiile trebuie astfel pregătite pentru a putea izola aceste cazuri extreme atunci când ele apar. Odată ce un astfel de actor ajunge nu doar în prim plan, ci și la putere, urmează al doilea indicator vital: dacă respectivul lider va căuta să submineze sau să limiteze în vreun fel instituțiile statului¹⁴.

În ciuda discursului anti-elitist și anti-pluralist, populismul nu are *de facto* un adversar concret, ci va evolua în funcție de situație, identificându-și adversarii ca fiind *Ceialți*, adică în afara poporului just, cucerit de ideile actorului populist. Astfel, discursuri relevante precum definirea securității în termeni concisi, conceptualizarea acesteia în termeni de opoziție și formularea unor politici cu un grad ridicat de urgență sunt măsuri ce trebuiesc luate pentru a rămâne în pas cu evoluția populiștilor, mai ales într-un mediu ce devine din ce în ce mai obișnuit cu tendințele autoritare. Lipsa

¹³ J. Servaes, "Are Democracies Slowly Dying in The Age of Authoritarianism and Populism?", în *InDepthNews*, 2022, disponibil la <https://www.indepthnews.net/-index.php/opinion/5062-are-democracies-slowly-dying-in-the-age-of-authoritarianism-and-populism>, accesat la 02.03.2022.

¹⁴ *Ibidem*.

de „sensibilitate” democratică a cetățenilor, de împotrivire la aceste acțiuni, va mări potențialul lor de impact.

Thorsten Wojczewski caută să structureze această amenințare folosindu-se de trei noțiuni principale: 1) Dramatismul exagerat și răspândirea sentimentului de frică, 2) Simplificarea aparentă a problemei și oferirea unui singur actor drept „țap ispășitor” și 3) propagarea unei stări de alertă care militează pentru suspendarea normalității vieții politice și susținerii conducătorului populist ca singurul care poate să salveze ”poporul”¹⁵.

Instituțiile unui stat democratic nu vor fi suficient de puternice pentru a ține sub control autoritarismul populist. Constituțiile au nevoie să fie apărate de standarde și actori politici. Realitatea de moment este că democrația și-a auto-construit mai multe tipuri de amenințări, astfel că toate vor exploata exact slăbiciunile sale cele mai frapante. „*Paradoxul clasic al drumului electoral către autoritarism este că ucigașii democrației folosesc instituții democratice – gradual, subtil și chiar legal – pentru a o ucide*”¹⁶.

Concluzii

Ajuns într-un final pe scena centrală a politicilor internaționale și eliberat de interpretări normative, populismul intră într-o nouă eră în care este privit drept un actor bine stabilit în structura contextului geopolitic. Nu toți liderii autoritari sunt populiști, dar toți populiștii reprezintă apanajul portretului ideal de lider autoritar.

Ambii refuză în mod evident politica drept mijloc de rezolvare a conflictelor, fără a ajunge însă la stadiul în care pot fi descriși drept „apolitici”. Capacitatea de succes a unui astfel de lider depinde de puterea sa de a-și convinge susținătorii că îi poate salva de la consecințele acțiunilor egoiste ale „elitelor”, rămânând el însuși o parte a lumii acestora. Populiștii sunt periculoși deoarece niciuna dintre disputele lor cu adversarii politici nu este cu adevărat personală: Ei au capacitatea de a se întoarce oricând împotriva celui mai apropiat aliat.

¹⁵T. Wojczewski, ” ‘Enemies of the people’: Populism and the politics of (in)security”, în *European Journal of Internațional Security* 5(1), 2020, p.4, disponibil la <https://doi.org/10.1017/eis.2019.23>, accesat la 02.03.2022.

¹⁶ S. Levitsky, D. Ziblatt, *op.cit.*, p. 8.

Susținătorii populismului sunt acea „majoritate mută” care caută de multe ori doar să își trăiască viața și să evite implicarea în politică, acest lucru fiind însă de obicei doar o alegere personală, nu o acțiune forțată de mâna puternică a statului.

Această majoritate mută este motivul pentru care îmbinarea liderilor populiști cu tendințele către autoritarism din perioada actuală reprezintă o amenințare asupra securității. Cu un sentiment de criză inoculat în mod constant și deja obișnuiți cu acțiuni care le limitează libertatea personală și socială din cauza efectelor unor fenomene precum pandemia de COVID-19, cetățenii statului democratic pot ajunge foarte ușor să fie convinși în continuare de necesitatea unor restrângeri ale drepturilor sau, cel puțin, să nu protesteze atunci când acest lucru se întâmplă.

Prin urmare, soluția ar trebui să fie una suficient de eficientă pentru a preveni apariția crizei încă dinainte de formarea acesteia. Provocarea stă în faptul că întreaga putere a actorului populist se încadrează în ceea ce s-ar putea numi „cerere pentru reformă”, oprindu-se însă, cel puțin *de facto*, chiar înainte de a deveni instigatoare la o revoluție în adevăratul sens al cuvântului.

Deși aflat sub acoperirea cadrului democratic, actorul populist încalcă totuși normele și reprezintă o amenințare prin simpla prezentare a ideilor sale. Cum populiștii pretind o criză a reprezentării sociale pentru a susține că ei sunt singurii potriviți pozițiilor din fruntea statului, aceștia îndeamnă în primul rând, sub o formă sau alta, la răsturnarea ordinii de moment. Populismul, această formă extraordinară de politici identitare, a reușit să răstoarne în mod absolut ideile lui Francis Fukuyama din 1992 referitoare la lipsa unor adversari pentru democrația liberală. Cu populații din ce în ce mai lipsite de traiul într-un stat cu fundațiile democratice intacte, liderii populiști par să aibă calea deschisă pentru măsuri încă și mai extreme decât cele pe care le-au încercat până în momentul de față.

BIBLIOGRAFIE

- ***. (2019). *Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead*. Preluat de pe The Economist.
- BORDERS, R. W. (2021). *The World Press Freedom Index 2021*.
- DAHRENDORF, R. (1995). Economic Opportunity, Civil Society and Political Liberty. *UNRISD Discussion Paper*.
- DE WITTE, M. (2019). How the Great Recession Influenced Today's Populist Movements. *Insights by Stanford Business*.
- LEVITSKY, S., ZIBLATT, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing New York.
- MUDDE, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*.
- MULLER, J.-W. (2017). *Ce este populismul ? POLIROM*.
- POPPER, K. (2020). *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press.
- RUZZA, C. (2018). Populism, EU Institutions and Civil Society. În L. Antonioli, L. Bonatti, & C. Ruzza, *Highs and Lows of European Integration*.
- RUZZA, C., & Sanchez Salgado, R. (2020). The populist turn in EU politics and the intermediary role of civil society organizations. *European Politics and Society*.
- SERVAES, J. (2022). *Are Democracies Slowly Drying in The Age of Authoritarianism and Populism?* Preluat de pe InDepthNews.
- UNIT, T. E. (2021). *Democracy Index 2021: The China challenge*.
- WOJCZEWSKI, T. (2020). 'Enemies of the people': Populism and the politics of (in)security. *European Journal of International Security*.

